

Tanzimat sonrası Türk aydınına en çok yakışan sıfat müstağrip. edebiyatımız bir gölge-edebiyat; düşüncemiz bir gölge-düşünce. Üç edebi nevi itibardadır: Taklit, intihal, tercüme...

CEMİL MERİÇ

ÖTÜKEN

her zaman okunacak dergiler

MİLLÎ MECMÛA

SAYI 23

KASIM - ARALIK **2021**
(2 ayda bir yayımlanır)

İMTİYAZ SAHİBİ
ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523
Tel: (0212) 444 62 18

Yıllık Abonelik Bedelleri
2021 yılı abonelik bedeli - **150 TL**
2021 yılı kurumsal abonelik bedeli - **250 TL**

Hesap Numaramız
Ötüken Neşriyat A.Ş.
Şube: Beyoğlu Şubesi 456
T. C. Ziraat Bankası
Hesap Nu: 48038437-5009
IBAN
TR73 0001 0004 5648 0384 3750 09

ISSN
2667-4637

WhatsApp
0554 499 90 57

İletişim
millimecmua@otuken.com.tr

Genel Yayın Yönetmeni
Yasin Usta

Editör
Ahmet Alperen Can

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Hilmi Demir
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur
Prof. Dr. Levent Bayraktar
Prof. Dr. Erkan Göksu
Prof. Dr. İsmet Türkmen
Doç. Dr. Mehmet Kaan Çalen
Doç. Dr. Mehmet Akıncı
Doç. Dr. Murat Hanilçe
Dr. Kemal Haykıran
Dr. Yunus Emre Tekinsoy
Dr. Ali Ahmetbeyoğlu
Göktürk Ömer Çakır
Oğuzhan Murat Öztürk
Misli Baydoğan
Metin Savaş

Grafik Tasarım
GNG Tanıtım

Son Okuma
Hasan Atik

Modern Türk Düşüncesi

Türk düşünce tarihinin modern dönemi ile Osmanlı modernleşme süreci birbiri yerine kullanılabilir düzeyde iç içe geçmiş durumdadır; modern Türk düşüncesi konularını, modernleşmenin sorunlarından alır. Dolayısıyla "modern Türk düşüncesi"nin miladı, batı dışı toplum olarak Türklerin modernleşme tecrübesine başlaması ile birlikte ilân edilmektedir. Bu doğrultuda materyalizm, spiritüalizm, pozitivizm gibi düşüncelerin Osmanlı coğrafyasına intikali ve bu akımlardan her birine karşı yazılmış eleştiri metinleri düşünce hayatını hayli canlandırmıştır. İkinci meşrutiyetin ilânı ile birlikte ivme kazanan yayım piyasasının katkı sağladığı düşünce hayatı, pedagojik tasnif bakımından Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık kanallarını da daha kalın hatlarla çizmeye başlamıştır. Bu anlamda modernleşmenin olması gerektiğinden ziyade, nasıl bir modernleşme programının takip edilmesi gerektiği tartışılmış; bu temel soruna cevap verilmesine paralel olarak kültür, medeniyet, din, dil ve hayat tasavvuru belirlenmektedir.

Milli Mecmûa'nın 23. Sayısı; Türk Düşüncesi, Türk Düşüncesi Klasik Dönem: Osmanlılar dosyalarının ardından dizinin üçüncü sayısı olarak **Modern Türk Düşüncesi** başlığı ile hazırlandı. Nihayetinde üç ciltlik bir düşünce tarihi serisi de tamamlanmış oldu. Bu dosyada; batı dışı toplumların modernleşmesinde sıklıkla örnek gösterilen Japonya örneğinin Samizâde Süreyya Bey'de nasıl karşılık bulduğu, modern hukuk düşüncesinin ilk olarak hangi felsefî metinler ile Osmanlı coğrafyasına intikal ettiği, Darwin ve Bergson gibi entelektüellerin nasıl ve ne ölçüde takip edildiği, Babanzâde İsmail Hakkı ve Şemseddin Günaltay gibi önemli figürlerin hangi konularda nasıl kanaatler öne sürdükleri, spiritüalizm-pozitivizm gibi düşünce akımlarının serüveni ve nihayetinde modernleşme serüvenimizin istikâmetini belirleyen temel dinamikler etrafında çalışmalar yer almaktadır.

Bu dosyada emeği geçen hocalarımıza ve Türk Düşünce Tarihi dizimizin üçüncü cildini çıkarmamızı sağlayan ilgili okuyucularımıza teşekkürlerimizi sunarız.

AHMET ALPEREN CAN

İÇİNDEKİLER

Tedirgin ve Kaygılı Bir Modernleşme: Türk Modernleşmesi
Ahmet Dağ
.....**06**

İlk Hukuk Felsefesi Tercümemiz ve Aceleci Modernleşme
Doğuhan Yücel
.....**14**

Garb-Füruşluğa Reddiye: Samizâde Süreyya Bey ve Büyük Japonya
Ali Bilgenoğlu
.....**22**

Türkiye'de Spiritüalist Felsefe
Prof. Dr. Neşet Toku
.....**33**

İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'sinin Kimlik Inşa Süreci ve Yaklaşımlar
İsmet Türkmen
.....**50**

İÇİNDEKİLER

Türk Fikir Hayatının Gelişmesinde Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın (1879-1947) Rolü ve Nesnel Yaklaşımları
Fahri Özteke
.....**75**

Türk Devletinin Egemenlik Yetkisini Kullanımının Sınırı Üzerine: Töre Hakkında Düşünceler
Hüseyin Fazıl Hikmet
.....**98**

Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Haftalık *Şura-yı Ümmet* Gazetesindeki Yazıları (1909)
Faysal Mayak
.....**104**

Erken Cumhuriyet Döneminde Modernleşme, Kimlik İnşası ve Üniversiteler
Şenol Durgun
.....**122**

Bergson Felsefesi ve Türk Düşüncesine Yansımaları: Dergâh Mecmuası Örneği
Prof. Dr. Levent Bayraktar
.....**141**

"Sosyal Darwinizm" ve Osmanlı Entelektüelleri
Atila Doğan-Hüseyin Bal
.....**164**

Tedirgin ve Kaygılı Bir Modernleşme: Türk Modernleşmesi

AHMET DAĞ

Tanzimat-Islahat-Meşrutiyet hareketleri, her ne kadar Batılılaşmacı hareketler olsa da kadim din-gelenek-metafizik değerlerden tamamıyla kopmamıştır.

Giriş

Batı'da Rönesans-Aydınlanma dönemlerinde sanat-felsefe-bilim ekseninde gerçekleşen ilerlemeciliğe karşın 18. yüzyılda askerî, siyasi, iktisadi ve içtimai sorunlar meydana gelmiştir. 1789 Fransız İhtilali'nin etkisi ise 19. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında özellikle Balkanlar'da Yunan, Sırp, Bulgar isyanları ortaya çıkmış Makedonya'ya kadar olan geniş bölgede isyan hareketleri görülmüştür. Yalnızca Avrupa Kıtası'nda değil Afrika'dan Körfez Bölgesi'ne (S. Arabistan, Kuveyt, Bahreyn vs.) kadar olan İslam topraklarında da isyan ve ayaklanmalar meydana gelmiştir. Ayrıca savaşlarda yaşanan mağlubiyetler sorunların daha da derinleşmesine ve artmasına yol açmıştır. Tüm bu yaşanan sorunların üstesinden nasıl gelineceği üzerinde düşünen çoğunluğu Kalemiye sınıfından olan düşünürler, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık fikir akımlarının çözüm olabileceğine dair görüşler ileri sürmüşlerdir. Birbirine muhalif olan bu hareketlerden baskın çıkan Batılılaşma olmuştur.

İktisadi, askeri, siyasi ve içtimai vs. birçok bakımdan gerileme, dağılma, çözülme yaşayan devletin kurtulması karşısında devlet görevlileri başta kalemiye sınıfı olmak üzere arayış çabasına girmiştir. Bu arayış çabası panik, kaygı, tedirginlik ve tepkisellik içinde olduğu için yanılgıları ve hataları da içermiştir. Yanılgılar veya hataların meydana getirdiği elim sonuçları hususiyetle Tanzimat ve sonraki dönemlerin aydınlarının yol açtığı sorunları onların samimiyetsizliğine veya art niyetliğine bağlamak hatalı bir tespit olur. Said Ha-

İlk Hukuk Felsefesi Tercümemiz ve Aceleci Modernleşme*

DOĞUHAN YÜCEL**

Vattel doğal hukukun olduğuna ikna olmuş ve uluslararası hukukta da bunun uygulanması gerektiğini savunmuştur. Kısaca nitelemek gerekirse bireylerin refahlarını tehlikeye atacak, ticareti engelleyecek her türlü uluslararası engellere karşı çıkmıştır. Savaş açmayı adil bir temellendirme yapmaya, hiçbir şeyin karşılıksız olmadığını nazara almaya bağlayan Vattel yeni dünyadaki topraklardan yerlilerin kullanmadıklarını işgal etmeye de cevaz vermiştir.

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Doç. Dr. Cahid Şenel danışmanlığında hazırladığımız *Vattel'in Hukûk-ı Nâs Adlı Eserinde Doğal Hukuk* adlı 2015 tarihli yüksek lisans tezinden bölümler içermektedir.
** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı.

Giriş

Hukuk-ı Nas Emer de Vattel'in 1758'de yazdığı, felsefi temellendirmeleri olan uluslararası hukuk eseridir. Tanzimat sonrasında Koca Hüsrev Paşa (1756-1855)'nın tercümanları tarafından dilimize kazandırılmış, 1865 itibariyle de parçalar halinde Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır. Osmanlı modernleşmesine ve Türk felsefe hayatına bürokrat eliyle dahil edilen aydınlanma eserlerinden biridir. Devletin içinde bulunduğu çıkmazlardan kurtulmak için batıya başvurmasının bir örneğidir. Tercümesi, yayını, mirası ile aceleci, tepeden inme ve kopuk Türk modernleşmesinin bir sembolü niteliğindedir. Modernleşmeye ilk başlayan ve halen de başaramayan Türk toplumunun tepede kalan aydınlığına dramatik bir örnektir.

Osmanlı Modernleşmesinin Kendi Doğasında ve Hazırbulunuşluğunda Değerlendirilmesi

Osmanlı geç mi modernleşti, yoksa merkezdeki ışık devasa boyutlardaki coğrafyasına yayılamadığından mı böyle anlaşılıyor? Topyekûn modernleşme gerçekleşmediği için geri kalma vurgusunda ısrar edenler her toplumun aynı gelişme aşamalarına sahip olduğu vehmine kapılmış olmalılar. Avrupa'nın merkezinde yer alan, Avrupalı kültür gruplarını toplumun içinde barındıran Osmanlı'nın geç modernleştiği ifadeleri literatür taramalarıyla geçersiz kılınıyor. Zira gerek konu edindiğimiz *Hukuk-ı Nas* (1865)'ın tercümesi ve diğer gelişmeler adımların devletin tepesinde erken dönemde atıldığını, ancak toplu-

Garb-Füruşluğa Reddiye: Samizâde Süreyya Bey ve Büyük Japonya

ALİ BİLGENOĞLU*

Hiç şüphe yok ki Avrupa'nın Batı dışı aydın zümreleri üzerinde bıraktığı bu çok boyutlu imajlar onu bir kabullenmenin öznesi yaptığı kadar kimi zaman toptan bir reddiyenin kimi zamanda bir uzlaşı arayışını içeren fikri tartışmaların ana konusu haline getirmiştir.

* Dr.Öğr.Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih ABD, e-mail: ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

Giriş

19. yüzyıl pek çok açıdan dünya tarihinin en uzun yüzyılıdır. Kendisinden sonra gelecek yüzyılın siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve teknolojik temellerinin atıldığı bu dönem aynı zamanda Batı dünyasının kapitalist iktisadi zenginliğinin zirveye ulaştığı, siyasal kurumsallaşmasının ise olgunluğa eriştiği bir zaman aralığı olarak dikkat çekmektedir. Tarihsel olarak dünya siyaseti üzerinde Batı hükümranlığını işaret eden bu dönem kendi içerisinde bir taraftan Avrupa sömürgeciliğinin siyasal bir içerik kazanıp, emperyalizme dönüşerek dünyanın neredeyse tamamında askeri ve siyasi varlığını tesis etmesini de beraberinde getirmiştir. Öte yandan ise Avrupa ve daha genelde Batı medeniyeti 19. yüzyılın başından itibaren Batı dışı toplumlar için yegâne ilerleme ve modernleşme örneği/kaynağı olarak sunulmuş; çoğunlukla da bu şekilde kabul edilerek, içselleştirilmiştir. Bu nedenle 19. yüzyıl bir bakıma Batı dışı toplumlar için "Avrupa gibi ileri", "Avrupalı gibi modern" olmanın arayışlarının sahne aldığı bir çağ olmuştur.

Hiç şüphe yok ki Avrupa'nın Batı dışı aydın zümreleri üzerinde bıraktığı bu çok boyutlu imajlar onu bir kabullenmenin öznesi yaptığı kadar kimi zaman toptan bir reddiyenin kimi zamanda bir uzlaşı arayışını içeren fikri tartışmaların ana konusu haline getirmiştir. Zira Batı dışı entelektüeller için Janus'un iki farklı yüzü gibi Batı bir yönüyle ilerleme ve kalkınma hikayesi anlamı taşırken, başka bir açıdan ise sömürgeciliğin, askeri işgallerin, kültürel hegemonya kurma süreçlerinin de

Türkiye'de Spiritüalist Felsefe

PROF. DR. NEŞET TOKU*

Spiritüalist düşüncenin Türkiye'deki varlığı ve savunusu, felsefe için felsefe diyebileceğimiz bir hakikat araştırması motivasyonuyla değil, daha çok mensubu olunan dinin ve geleneğin muhafazasına yönelik reaksiyon motivasyonuyla söz konusu olmuştur.

Spiritüalizm nihaî realitenin ya da realitenin temelinin yahut da âlemdeki aktivitenin, düzenin ve idarenin yegâne kaynağının **ruh** olduğunu kabul eden felsefî doktrindir.[1] Esas itibariyle spiritüalizmin iki farklı versiyonundan bahsedilebilir. Birincisi **düalist-spiritüalizm**, ikincisi de **monist-spiritüalizm**. Düalist-spiritüalizm, birbirine ircaı imkânsız ve birbirinden müstakil olarak **Tanrı**'ya nispetle var olan **ruh** ve **madde** diye iki aslî cevher kabul eden görüştür. **Rene Descartes** ve **Fransız Eklektikleri** bu düşüncededir. Mutlak ya da objektif spiritüalizm de denilen ikincisi ise mevcudatın illetinin yine **Tanrı**'ya nispetle **ruh** olduğunu, **ruh** ve **madde** ayrımının izafiliğini, hakiki varlığın ruh olup, maddenin ise nihaî noktada ruha irca edilebileceğini benimseyen yaklaşımdır. **Wilhelm Leibniz** ve **Felix Ravaisson**'un anlayışları da budur.[2] Metafizik temelli düalist ve monist-spiritüalist görüşlere, insandaki şuur hallerinin yalnızca fizyolojik yaklaşımlarla izah edilemeyeceğini, bunun ancak ruhun varlığının esas alınması kaydıyla mümkün olacağını benimseyen, **düalist** fakat **psikoloji temelli** diğer bir spiritüalist akımı daha ilave etmek gerekir. Bu anlayış da **Henri Bergson**'un temsil ettiği **modern spiritüalizm**dir.[3] Modern spiritüalizm, on sekizinci yüzyıldaki **materyalist** felsefelere ve on dokuzuncu yüzyıldaki **aydınlanmacı pozitivist** felsefelere bir

* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İTBB / İSTANBUL

[1] Peter A. Angeles, *A Dictionary of Philosophy*, Harper-Row-Publisher, London, 1981.

[2] Emil Boirac, *İlm-i Ma'ba'd'at-Tabia*, Çev., Ferit Kam, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1341-1343.

[3] İsmail Fenni, *Lügatçe-i Felsefe*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1341.

İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'sinin Kimlik İnşa Süreci ve Yaklaşımlar

İSMET TÜRKMEN*

Türk milliyetçiliğini modern olduğu kadar çok zengin bir tarihi arka plana sahip olduğu için fevkalade güçlüdür. İşte bu güçlülük, toplumu siyasi ve sosyal anlamda etkilemiş ve gelişimine imkân sağlamıştır.

"Kimlik", "Milli Kimlik" ve "Türk Kimliği" gibi kavramlar günümüzde popüler olmakla birlikte belki de bu nedenle bu tanımlamalar özelinde oldukça fazla sayıda eser verilmeye de devam etmektedir. Bu konuların kapsamı çok geniş olmakla birlikte kimlik inşası özelinde, Cumhuriyet dönemi Türk kimliğinin inşası ve devam eden bu inşa sürecinin evreleri ile ilgili nispeten daha dar kapsamlı konulardaki çalışmalara, pek de rastlamak mümkün değildir. Bu bağlamda amacımız, bahsi geçen kavramlar dahilinde düşünen, yazan ideolojik çevrelerin yaklaşımlarını tahlil, tasvir ve tenkid sürecinden geçirmekten ibarettir. Ayrıca bu yönde çalışma yapacak olanlara ve okurlarımıza da güncel literatürü de inceleyerek genel mahiyette fikirler verebilme gayreti taşımaktayız. Öncelikle günümüzün temel problemlerinden birisi olan kavram kargaşası meselesini önleyebilmek gayretiyle bahsi geçen olguları tanımlamak gerekmektedir.

Kimlik: "Ben Kimim? Biz Kimiz?"

Öncelikle kimlik mefhumu, günümüzün popüler kavramlarından birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Popüler olmasının sebebi ise psikoloji gibi bireyle; sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi gibi toplumsal yapıyla ilgili alanlara kadar birçok bilimsel konuda merkezi konuma sahip olma özelliğini devam ettiren bir olgu[1] olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimlerde kavram olarak "kimlik"; "*toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti,*

* Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat (e-posta: iturkmentug@gmail.com).

[1] Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul 2004, s. 15.

Türk Fikir Hayatının Gelişmesinde Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın (1879-1947) Rolü Ve Nesnel Yaklaşımları

FAHRİ ÖZTEKE

Eğitimdeki modernleşmenin karargâhlarından biri kabul edilen Vefa Lisesinde 1919-1924 yılları arasında Arapça, Farsça, edebiyat ve din dersleri veren Yaltkaya, daha sonraki yıllar Darülfünunda öğretim üyeliğine yükseldi. İlahiyat Fakültesindeki görevi sırasında Laleli Kütüphanesinin bulunduğu sokakta ikamet ederek kendini tamamen bilime adadı.

Giriş

Osmanlı/Türk toplumu, Tanzimat'tan itibaren daha yoğun şekilde olmak üzere 18 ile 20. yüzyıllar arasında büyük değişimler ve ciddi kopuşlar yaşadı. Bu kırılgan evreye tanıklık eden aydınlardan biri de M. Şerafettin Yaltkaya oldu. İmparatorluktan ulus devlete, başka bir deyişle teokrasiden demokrasiye geçişte Yaltkaya entelektüel kimliği ile tanındı. Fikir adamı olmasının yanı sıra üst düzeyde din bilgisinin bulunması Yaltkaya'yı daha önemli kıldı. Batı dünyası ve doğuya ait argümanları gayet iyi harmanladığı zihin dünyasının kotlarını akademi gibi kullandığı basın aracılığıyla kamuoyuyla paylaştı.

Sosyokültürel konulara ağırlık verdiği yazılarında yaşadığı zamanın ötesine geçtiğini kanıtladı. Bir düşünce sürekliliği çerçevesinde hümanist vatanseverliği, kültürel milliyetçiliği, paternalist muhafazakârlığı ve makul dindarlığı Onu çoğu çağdaşından farklı yapan özellikler olarak dikkat çekti. Yaltkaya'yı Türk modernleşmesinde ayrıcalıklı konuma oturtan yanlardan biri de Abdülhamid'den Atatürk'e olan süreçte dinin devletleştirilmesine/merkezileştirilmesine sunduğu katkıları idi. Fakat O, bu anlarda dahi sosyolojik gözlemlere bağlı kalarak bir takım öz eleştiriler yapmaktan geri durmadı. Osmanlının açtığı okullarda yetişen Cumhuriyet'in kurduğu üniversitede hocalık yapan Yaltkaya, Ziya Gökalp'ın (1876-1924) fikirlerini pratiğe döken düşünür olarak da bilindi.[1]

[1] Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülarizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 225

Türk Devletinin Egemenlik Yetkisini Kullanımının Sınırı Üzerine: Töre Hakkında Düşünceler

HÜSEYİN FAZIL HİKMET

Töreye riayeti sayesindedir ki Türk Devleti, otorite sahibi olabilmeyi ve geniş coğrafyalara yayılabilmeyi başarmıştır. Bunda törenin dinamik ve elastik vasfının da etkisi olduğu açıktır.

1. Genel Olarak

"İkin ara idi oksuz Kök-Türk anca olurur ermiş. Bilge Kağan ermiş, alp kağan ermiş. Buyrukı yime bilge ermiş erinç, alp ermiş erinç. Begleri yime budum yime tüz ermiş. Anı üçün ilig ança tutmış erinç. Ilig tutup törüg itmiş."

Kültigin Abidesi'nin doğu yüzündeki bu ibare Ziya Gökalp tarafından: "İkisi arasında Gök Türkler efendisiz (yani hür ve müstakil olarak) oturuyordu. Bilici hakanlar idiler, kahraman hakanlar idiler. Bütün buyrukları bilici idiler, alp idiler. Bütün beyleri, bütün halkları doğru idiler. Bunun içindir ki, bu kadar büyük bir devleti idare edebiliyorlardı ve devleti idare ederken kanunlar yapıyorlardı." şeklinde çevrilmiştir[1]. Yani, Gökalp de Thomsen gibi "törüg" kelimesine "kanun" olarak çevirmeyi tercih etmiştir. Bu da dahil abidelerin on bir yerinde "töre" ibaresi geçmekte ve altısının yanında il(devlet) ibaresi yer almıştır[2].

Bu pasaj üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, töre-nin, Orhun Abideleri'ndeki kullanımından semantik

[1] Aynı kısmı Muharrrem Ergin: "*İkisi arasında pek teşkilâtsız Gök Türk öylece oturuyormuş. Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de, milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş.*" Şeklinde günümüz Türkçesine uyarlamıştır. Burada dikkat çeken husus Gökalp'in "hür ve müstakil" olarak söylemeyi tercih ettiği kısmı, Ergin'in "teşkilâtsız" olarak çevirmesidir. Esasen yazının dayanacağı noktalardan bir tanesi budur. Teşkilâtsız bir hürlük mü? Teşkilâtlı bir esaret mi? Ve bu ikisinin arasında bir çözüm teklifi olarak teşkilâtlı yapıda yaşamayı mümkün kılan bir yol olarak töre-lilik mi?

[2] Dilaver Düzgün, "Divan-i Lügat'it Türk'te Sosyal Normları Karşılayan Kavramlar", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,2007, S. 35, s.203.

Babanzade İsmail Hakkı Bey'in *Haftalık Şura-yı Ümmet* Gazetesindeki Yazıları (1909)

FAYSAL MAYAK*

İsmail Hakkı Bey'in savunduğu görüş, imtiyaz belirli bir şehre veya vilayete ait ise başka, muhtelif vilayetlerle doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak alakası varsa yine başka hükümler içermelidir şeklinde olmuştur.

* Dr, Antalya Lisesi Tarih Öğretmeni, faysalmayak@hotmail.com

1. Giriş

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanından sonra, gazetecilik hayatına başladığı İkdam gazetesinden ve görev yaptığı Matbuat-ı Hariciye Kalemi'nden ayrılan İsmail Hakkı Bey, *Tanin* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. İttihatçı çizgiyi takip ettiği[1] *Tanin* gazetesindeki yazıları ile kamuoyunun dikkatini çekmiş olan Babanzade, zaman zaman değişik gazetelerde de yazılar yazarak belli konulardaki görüşlerini okurlarıyla paylaşmıştır. Meşruti yönetime geçilmesi sebebiyle yapılan seçimlerde Bağdat mebusu seçilen ve bölgede saygın bir yeri bulunan Kürt kökenli Baban ailesine mensup olan İsmail Hakkı Bey, Kürt basınına da yazdığı makalelerle katkıda bulunmuştur. *Roj-i Kürd* ve *Kürd Teavün ve Terakki*[2] gazetelerinde yayımlanan yazılarında Kürtlerin, Osmanlıcılık düşüncesi içinde hareket etmeleri gerektiğini savunmuş ve birleştirici unsur olarak Kürtlerin Müslümanlığına vurgu yapıp İslam inancını göstermiştir. (Bajalan, 2010, 109, Mayak, 2020, 39-40). Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faali-

[1] Babanzade İsmail Hakkı Bey, İttihat ve Terakki yanlısı çevrelerde önemli ve etkili biri olmasına karşın Cemiyetin iç grubuna dâhil olmadan Cemiyete desteğini sürdürmüştür. Bu bilgi için bkz. (Ahmad, 2004, 207)

[2] Babanzade İsmail Hakkı Bey diğer bir Kürt dergisi olan *Hetaw-i Kürd*'de yazı kaleme almamıştır. Bahsi geçen gazetenin 29 Kânunuevvel 1329 (11 Ocak 1914) tarihli nüshasında İsmail Hakkı Bey imzası ile çıkan "Kürdler ve Kürdistan" başlıklı makale yazar tarafından daha önce *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*'nin 22 Teşrinisani 1324 (5 Aralık 1908) tarihli ve bir numaralı sayısında yayımlanan yazısının aynısıdır. İsmail Hakkı Bey'in 25 Aralık 1913 günü hayatını kaybetmesi üzerine onu anmak amacıyla *Hetaw-i Kürd*'de bu yazıya yer verilmiştir. *Hetaw-i Kürd* hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. (Alan, 2015)

Erken Cumhuriyet Döneminde Modernleşme, Kimlik İnşası ve Üniversiteler*

ŞENOL DURGUN**

Batı'da bilimin öğretileri tartışılırken, bizde genelde bu öğretiler tartışmaya açılmadan, herkesin mutlaka uyması, benimsemesi gerekli bilgiler olarak takdim edilmiştir.

Giriş

İlk zamanlarında diğer bir tabirle Orta çağ sonunda üniversiteler, klasik bilim ve felsefeyi aktaran, eski bilgiyi yeniden yorumlayan, ancak yeni bilgi üretmeyen yani skolastik öğretim veren kurumlar olup, yeni bilgilere karşı tutucu bir tavır ve direnç içerisinde olmuşlardı. Orta Çağ sonlarına doğru ise kentlerin oluşumu ve ticaret burjuvazisinin ortaya çıkışıyla birlikte üniversitelerin bu özelliği değişmeye başladı. Çünkü kapitalizmin doğuşu ile birlikte yeni bir anlayış ve toplumlar ortaya çıkmıştı. Bu yeni toplumların beklentilerine klasik bilim karşılık verecek nitelikte değildir. Zira klasik bilim deneye dayanmayan, gözlem ve sınıflandırma sonucu ortaya konulan hipotezleri akıl yürütme yoluyla kanıtlamaya çalışan bir niteliğe sahipti. Haliyle coğrafi keşiflerin başlamasıyla birlikte böyle bir bilimsel bilgi ile açık denizlerde yolculuk veya üretim yapabilmek mümkün değildi. Bu yüzden yeni toplumların yeni gereksinimlerine hitap edebilecek bir bilime ihtiyaç vardı. Bu durum bilimde de bir dönüşüm ortaya çıkarmıştı. Bu da 15. yüzyılın ortalarında başlayan, 17. yüzyılın sonunda Isaac Newton ve Robert Boyle ile doruğa ulaşan Bilimsel Devrim'di.

Bilimsel Devrim ile ortaya çıkan modern bilim gözlem sonucu ortaya konulan hipotezlerin deney yoluyla sınanması üzerine temellenmişti. Yani yeni bilim anlayışı, ölçmeye ve elde edilen bilgileri matematiksel olarak ifade etmeye dayanan kantitatif bir yaklaşıma sahipti. Toplumsal alanda meydana gelen bu değişimlere karşı başlangıçta klasik bilimin ve onun dayandığı Aristote-

* Daha önce Almıla dergisinde yayınlanan bu makalenin bir kısmı değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir.
** Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Bergson Felsefesi ve Türk Düşüncesine Yansımaları: Dergâh Mecmuası Örneği

PROF. DR. LEVENT BAYRAKTAR*

Evrendeki bu hayat ve düzen; her an evrenle ilişkili ve evrene müdahil olan bir kudretin tecellisi olabilir. Bu noktada Bergson 'Yaratıcı Tekâmül' adlı eserinde evrimin iç güç kaynağının Tanrı olduğunu ve Tanrı'nın bu evrene müdahalesinin de 'Hayat Hamlesi' dediği özgür ve yaratıcı kudretle açıklanabilir olduğunu söyler.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü bayraktar@ybu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

Henri Bergson (1859-1941) Nobel ödüllü bir filozoftur. Onu anlatabilmek için felsefe tarihi içerisindeki tavır alışına ve kendisini felsefeye nasıl hazırladığına bakmak gerekir. O yüzden "Felsefe tarihinde Bergson hangi görüşlerle hesaplaşarak ortaya çıktı ve bu görüşler kendilerini nasıl konumlandırıyorlardı? Bergson bunlara nazaran kendisini nereye koydu ve sezgicilik dediğimiz akım diğer akımlardan nasıl ayrılmaktadır?" sorularını sorarak cevap arayalım.[1]

Bergson ortaya çıktığında felsefe tarihinde hâkim birtakım ekoller vardı. Bu ekolleri rasyonalist gelenek, empirist gelenek, Kant'tan itibaren süregelen bir Kritisist gelenek ve Kant'ın yorumlanmasıyla oluşmuş olan bir pozitivist gelenek olarak kabaca sınıflandırabiliriz. Dolayısıyla Bergson felsefe sahnesine çıktığında bütün bu akımları önünde hazır olarak bulmuştur. Fakat o, bu akımlardan herhangi birisini sonuna kadar benimsemek ve desteklemek yerine onların eleştirisini yaparak üzerine yükselmeyi ve yeni bir felsefi pencere açmayı denemiştir. Bu pencere daha önce felsefe tarihinde aslında kimi zaman denenmiş fakat son haddine kadar götürülememiş olan bir çeşit mistisizme kapı aralayacak olan yeni bir spiritüalizmdir. Dolayısıyla Bergson'un felsefesini anlayabilmek için onun nasıl yeni bir tarz metafizik ve spiritüalizm teklif ettiğini ve bu spi-

[1] Makalemizin ilk bölümünde yer alan Bergson'un hayatı ve felsefesi ile ilgili geniş bilgi ve bibliyografya için bkz. Levent Bayraktar, *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2020; Levent Bayraktar, *Bergson*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara 2016.

"Sosyal Darwinizm" ve Osmanlı Entelektüelleri

ATİLA DOĞAN-HÜSEYİN BAL*

Batı'nın iktisadi, siyasi, kültürel ve düşünsel/zihinsel/ entelektüel hayatının yaklaşık bin yıllık bir süreci, madde ve ruh ikileminde ruhun hâkimiyeti altında yaşanmıştır. Maddenin değil, ruhun asıl, esas ve baki olduğundan hareketle, kendilerini bunun yani ruhun temsilcisi olarak gören Kilise (burada Kilise, ruhban sınıfını da kapsayacak anlamda kullanılmaktadır) bu tahakkümün öznesiydi.

* Prof. Dr. Atila DOĞAN, Doç. Dr. Hüseyin BAL, KTÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

1) Batıda Sosyal Darwinizm

Modern Türk Düşüncesinde evrim teorisinin ve Sosyal Darwinist düşüncenin layık-ı veçhile takdir edilebilmesi için aşağıdaki girizgahı gerekli görmekteyim. *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm* başlıklı doktora çalışmasını 2003 yılında tamamladım. Bu çalışma üç (2006, 2012 ve 2021) baskı yaptı. Çalışmanın modern Türk düşünesindeki önemiyle ilgili olarak merhum Şerif Mardin şu tespitte bulunmuştur: "20. yüzyıl düşünce tarihimizde açtığı yeni bakış açılarıyla, yeni bir bilimsel ilham kaynağı teşkil edeceğine eminim." Şükrü Hanioğlu ise "Türk resmi ideolojisinin bilimci (scientist) arka planını oluşturması nedeniyle günümüze yansıyan ciddi neticeleri olan bu popüler materyalist yorumu kavramadan çağdaş Türkiye'yi anlamak mümkün değildir" değerlendirmesini yapmıştır. Bu makale çalışması, mezkur eser temel alınarak hazırlanmıştır.

Aradan geçen 20 yıla yakın zaman zarfında edindiğim yeni bilgiler ve Batı dünyasında yaşanan gelişmeler sonucunda şu kanaate vardım: Darwin'in doğal ayıklanmacı evrimci teorisini sadece biyoloji biliminin konusuymuş gibi anlamak ve algılamak ve onun toplumsal, siyasal ve iktisadi hayata yansımalarını kısaca, "hayatın bir mücadele olduğu" ve "en güçlünün hayatta kalması gerektiği" şeklinde özetleyebileceğimiz Sosyal Darwinizm olarak görmek, söz konusu teorinin modern Batı düşüncesindeki önemini doğru anlayamamak ve layık-ı veçhile takdir edememek demektir. Çünkü doğal ayıklanmacı evrimci teori, modern Batı düşüncesinin üst anlatısını (meta narrative) yani te-